

BELÇİKA'DAKİ TÜRK YERLEŞİMİNİN SOSYAL, EKONOMİK VE TARİHİ BOYUTLARI¹

Doç. Dr. Mehmet Zeki AYDIN²
Doç. Dr. Altay A. MANÇO³

GENEL OLARAK BELÇİKA

Belçika, Batı Avrupa'nın kuzeyinde, Hollanda, Almanya, Lüksemburg ve Fransa ile çevrili, 31 519 kilometre karelik küçük bir kraliyettir. Üç yönetim bölgesinden oluşan bir federasyon olan ülke, 10 milyon nüfusludur. Ülke nüfusunun % 57 sini oluşturan Flamanlar Hollandaca (Flamanca) konuşurken, nüfusun % 42 sini oluşturan Valonlar ve Brükselliler ise Fransızca konuşurlar. Doğuda Almanya sınırına yakın bölgede oturan ve Almanca konuşanlar çok küçük bir azınlığı oluştururlar. Ülkede konuşulan bu üç dil de resmî dildir. Avrupa'da nüfusu artmayan, hatta yavaş yavaş azalan ülkeler arasında yer alan Belçika'nın nüfus yoğunluğu ise kalabalıktır.

Nüfusun % 10'dan fazlası yabancı kökenlilerden oluşmaktadır. Belçika'da yaklaşık 125.000 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı veya Türk asıllı Belçika vatandaşı yaşamaktadır. Yirminci yüzyıl başından beri hızla endüstrileşen Belçika, önemli bir maden havzasıdır. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra çok sayıda İtalyan kömür işçisi Belçika'ya çağrılmıştır. 1960 başlarında Belçika'yı yeniden etkisi altına alan işçi göçleri, bu kez Türk ve Faslı göçmenleri içermektedir.

Bölge ve topluluklar üzerine kurulmuş federal bir devlet olan Belçika Krallığı kurulduğu 1830 yılından bu yana anayasal, parlamenter bir monarşi rejimi ile yönetilmektedir. Belçika'nın devlet yapısı oldukça karmaşıktır. Son yirmi yıldır devletin siyasî, yasama ve idarî yapıları federal bir sisteme göre gelişmektedir. Ülkede siyasî birlik rejimi yerine yetkilerin, belediyeler, eyaletler, bölgeler ve kültürel topluluklar ile merkezî otoriteler arasında dağıtıldığı bir idarî rejim uygulanmaktadır. Topluluklar, karar yetkisi olan, seçimle işbaşına gelen bir meclise, kendi malî yönetimine ve yürütme gücü olan bir icra organına sahiptir.

Anayasa, Belçika'da üç topluluğun ve üç bölgenin varlığını kabul etmektedir. Topluluklar; Fransız, Flaman ve Alman Topluluklarıdır. Topluluğu belirleyen temel unsur kültür ve dildir. Bölgeler ise; Valon, Flaman ve (iki dilli)Brüksel bölgeleridir.

YIRMİNCİ YÜZYILDA BELÇİKA'YA GÖÇLER

Bugünkü T.C. sınırları içerisinde Belçika'ya yönelen ilk göçler, 20. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğunun çöküş dönemine rastlar. 1900-1923 yıllarında Osmanlı Türklerinin Belçika'daki varlığı hissedilse bile, Türk nüfusunun Belçika'da patlaması 1961 yılından sonra olmuş ve 1964 yılında Belçika ile Türkiye arasında imzalanan göç antlaşması çerçevesinde belli bir hareketlilik kazanmıştır. Ancak, işgücü ihtiyacını ülke dışından karşılayan Belçika'nın, kapılarını resmen 1974 yılında kapatarak işçi alımlarını durdurmasıyla ülkede Türk nüfusunun artması, doğal olarak, aile birleşimine ve doğumlara bağlı hâle gelmiştir.

70'li yılların başlarında, Türklerin yıllık doğum sayıları 2 bin ile 5 bin arasında değişmiştir.

1 Bu makale, "Belçika'daki Türk Yerleşiminin Sosyal, Ekonomik ve Tarihî Boyutları" başlığı ile, Türkler, Ankara, 2002, c.20, ss.856-868'de yayımlanmıştır.

² www.mehmetzekiaydin.com Email: mzekiaydin@mynet.com

³ C:\Users\mza\Documents\yeni web\Mza\turkce\2002-1tr.htm - _ftnref2#_ftnref2Belçika Liège Üniversitesi, Psikoloji ve Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim üyesi ve Göç Tetkik Enstitüsü (GÖÇ-TE/IRFAM) Müdürü.

1980 ve 2000 arasında ise Belçika Türklerinin yıllık doğum oranlarının % 2,9 ile 3,9 arasında değiştiği gözlenmektedir. Türk ailelerinin birey sayısı ortalama olarak, 1971'de 4,3 iken 1999'da 3,53 olmuştur. Bu durumda Belçika Türk nüfusu 80'li yılların ortalarına doğru 88 binle doruk noktasına ulaşmışken, 1994 yılından başlayarak azalmaktadır. Doğal olarak çifte vatandaşlık başvurularının bu duruma etkisi büyüktür ve vatandaşlık uygulamaları basitleştirildiği için, sayısal olarak önemli artışlar gözlenmiştir. Her yıl ortalama 6 bini aşkın Türk Belçika uyruğuna geçmektedir. Bu durum araştırmalar açısından büyük önem taşımaktadır. Belçika uyruğuna geçmiş Türk vatandaşlarını istatistiklerde izleme imkanı yok olmaktadır. Buna rağmen, genel nüfus sayımlarının yanı sıra idarî kaynaklı kısmî bilgiler ve vatandaşlık değiştirme sayıları kullanılarak 1994-2000 yıllarında yaklaşık elli bin Türk'ün Belçika vatandaşlığına geçtiğini söyleyebiliriz.

Belçika Eşit Haklar ve Irkçılıkla Mücadele Merkezi'nin konuyla ilgili raporlarına göre, 1988-1997 yıllarında 10 bin Türk'ün iltica talebinde bulunmuştur. Bu, toplam iltica talebinin % 24,3'üdür. Ancak, bu grubun çok küçük bir kesimi Belçika Hükümeti tarafından "mülteci" olarak tanınmıştır. Sonuçta, bir yandan Belçika'ya akın azalırken, öte yandan, siyasî gerekçeleri reddedilen göçmen adayları İskandinav ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'ya yönelmektedirler.

Başlangıçta çalışmaya yalnız gelen erkek işçilerini izleyen kadınlar ve çocuklar, 1970'li yıllarda göçmen işçilerin düzenli aile yerleşimine geçmesine imkan sağlamıştır. İşçi göçü Batı ekonomilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak gelişen bir olgudur. Bunu, nüfus artışı kısıtlı olan Avrupa ülkelerinin demografik destek ihtiyacına cevap olan aile göçleri izlemektedir. Ancak, bu tür ihtiyaçların giderildiği kanısı yaygınlaştığında, Avrupa Hükümetleri'nin göç yollarını tek yönlü olarak kapattığı gözlenmektedir. Nitekim, 1974 yılında toplu işçi alımları durdurulmuş ve aile birleşmelerine de kısıtlamalar getirilmiştir. Bu durum, Avrupa'ya dağılan Türk nüfusunun giderek artma çabasını ve Avrupa'da yetişen nesilde akraba evliliklerini gündeme getirmiştir. Eşlerini tercihen Türkiye'den getiren Türkler de göçmen nüfusun artışına katkıda bulunmaktadır.

Nüfus artışı, göçmenlerin yaşayış biçimlerini etkilemekte, sosyo-kültürel alanda birçok gelişmeye yol açmakta ve ortaya kalıcı bir "*Avrupa Türk azınlığı*" ya da "*Batı Avrupa Türkleri*" olgusunu çıkarmaktadır.

2001 YILINDA BELÇİKA TÜRK TOPLUMUNUN BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Bugün Belçika'da yaşayan 125 bin Türk'ün yarısı kadındır. 50 bin dolayında Türk çifte vatandaşlığa sahiptir. Grubun % 50 kadarı Belçika doğumlu 25 yaşın altındaki gençlerden oluşmaktadır.

Türk nüfusunun coğrafi dağılımı

Belçika'daki Türklerin yarısı Hollandaca konuşulan Flaman bölgesinde, % 25'i Brüksel'de ve geriye kalanlar, Fransızca konuşulan Valon bölgesinde bulunmaktadır.

Belçika'da en çok Türk bulunan önemli şehirler Brüksel (Schaerbeek ve Saint-Josse-ten-Noode belediyeleri), Limburg, Anvers, Gand (Gent), Genk, Liège ve Charleroi'dır. Belçika'daki göçmen Türklerin yarısının sadece dokuz belediyede ikamet etmesi altı çizilmesi gereken önemli bir gözlemdir.

Belçika'da Türk toplumu, kültürü, entegrasyonu

Belçika'ya yerleşmiş olan Türklerin yarıdan fazlası Anadolu'nun kırsal bölgelerinden gelmiştir. Bu aileler aynı mahallelerde kalmayı tercih etmişlerdir. İşçi sitelerinden ibaret bu mahalleler, diğer milletlerden insanlara kucak açtığı gibi Türk toplumunun yapılanmasına da tanık olmuştur. Bu dayanışmada hemşehrilerin, gurbette birlik ve beraberliğin etkisi büyüktür. Brüksel,

Anvers, Liège, Charleroi ve Gent gibi şehirlerde rastlanan toplu yerleşim biçimleri Türklerin güncel yaşamının birçok noktasını etkilemektedir.

Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler zamanla Türk kültürünü temsil eden kurum ve kuruluşların, ticaret merkezlerinin ve camilerin çoğalmasına, belirli bir örgütlenmeye tanık olmuştur. Genellikle din ve kültür temsilciliklerinin denetiminde olan bu merkezlerin, özellikle kadınlar ve gençler üzerindeki birleştirici etkisi büyüktür. Göçmen Türkler kimi sosyal zorluklara karşın, Belçika'da olduğu kadar diğer Avrupa ülkelerinde de, kültürel uyum uğruna genel olarak örf ve âdetlerinden ödün vermemiş ve çoğu âdetlerini korumayı başarmışlardır.

Brüksel Flaman Üniversitesinin Türk toplumu hakkında 1995'te yaptığı bir araştırmanın sonuçlarına göre, Belçika'daki Türk erkekleri genel olarak haftada en az bir kez mahallelerindeki camiye gitmektedir. Velilerin küçük yaşlarda çocukları Kur'an kurslarına gitmeye teşvik etmeleri de tespit edilen gerçekler arasındadır. Özellikle Türk ticarî kuruluşlarının toplu mekanlara serpilmesi çizgi dışı bir birlikteliğe neden olsa da, çoğu Türk ailelerinin ekonomik gelişmesini sağlamış, dıştan gelebilecek tehditlerden korumuştur.

Türkiye basın yayın organları, göçmen Türk toplumuna önemli hizmetler götürmektedir. Türk TV kanallarının çoğalması, Türkçe iletişim imkanlarını önemli şekilde artırmıştır. Özellikle anadil alanında Belçika'da doğan gençlere gelişme olanağı sağlayan bu gereçler, yeni kuşak gençliğin olduğu kadar birinci kuşak göçmenlerin de ilgi odağı olmuştur.

"Sosyal uyum", sözlük anlamıyla bir dengeden ibarettir. Bu, genellikle Batı toplumlarında göçmen grupların asimilasyonu (kültürel olarak sindirilmesi) olarak algılanmıştır. Araştırmalar, asimilasyonu belirleyici, birçok ölçüt vermektedir. Karma evlilikler, göç edilen ülkenin kültürel değerlerine saygı, dil öğrenme, göçmenlerin eğitim derecesinin yükselmesi, yerel halkla gelişen ilişkiler, yerel politik bağların gelişmesi asimilasyonu geliştiren uygulamalardır. "Sosyal uyum" kavramı, görüldüğü gibi, kökten kültürel değişimlere neden olabilecek bir felsefi bütündür.

İlk gözlemlere göre, Avrupa Türkleri genel olarak bu asimilasyon karşısında öz kültürlerini korumaktadırlar. Diğer göçmen toplumlara göre, kimi gözlemcilerin gözünde, Türkler içe dönük bir gelişme sürecindedir. Toplu yaşam biçimleri sayesinde örf ve âdetlerini Batı değerleri ile değiştirme eğilimine girmemişlerdir. Türk grubunun Avrupa'da karma evliliklere yanaşmadığı, ekonomik uyumda zorluk çektiği ve çocuklarının okullarda başarısız olduğu bilinmektedir. Ne var ki, zaman içerisinde, sosyal uyum toplumsal ilişkilere ve uzlaşmaya yön veren bir etmen olarak da algılanabilir. Uyum, göçmenlerle göç edilen toplum arasındaki sosyal ve kültürel çatışmaların, olağan ve olumlu, çok yönlü bir iletişim süreci haline dönüştürülmesi, kültürlerin karılması ve birbirlerini tamamlamalarıdır (acculturation). Öyleyse odak nokta, göçmenlerin asimilasyonu değil, kendi öz kimlik ve örgütlenmelerini genel toplumla nasıl bütünleştirebilecekleridir.

Günümüz Avrupa Türklerinin ekonomik gelişme süreci hızla değişim göstermektedir. Anayurda hâlâ yönelen ilgiye karşın Türkiye'ye yapılan yatırımların azaldığı gözlenmiştir. Yeni bir uluslararası ticaret modeli geliştiren Belçika ve diğer Batı Avrupa Türkleri, özellikle ev alma, dükkan açma gibi yatırımlarını Avrupa'ya yayarak, etkin bir dayanışmanın temelini atmışlardır. Böylelikle Belçika'da olduğu kadar, diğer Batı ülkeleriyle de geliştirilen ilişkilere yeni bir birlik damgası vurulmuştur.

Yeni nesil

Altay Manço'nun 1998 yılında yayınladığı bir araştırmaya göre, Türk nüfusun beşte birini oluşturan 19-31 yaş gençlerinin, önemli bir bölümü Belçika doğumlu, % 80'i evli ve çocuk sahibidir. Ancak aile başına ortalama çocuk sayısı bir önceki göçmen kuşağa göre daha azdır.

19-31 yaş dönemi Türklerinin göç edilen ülke diline hâkimiyeti daha büyüklere oranla daha çoktur. Bunların % 59'u o dilde sıkıntısız mektup yazabilirken, 32 yaşın üzerindekielerde bu oran ancak % 13'tür. Doğal olarak, daha da genç kuşaklarda ise, yabancı dilde okur-yazarlık oranı, eğitim düzey ve kalitesi göreceli olarak daha yüksektir.

Yaşlıların aksine, genç kuşaklar anavatana temelli geri dönüş emelleri beslememektedir. Bununla birlikte Türkçe konuşup, yazmakta, okuyabilmektedir. Ancak bu dil becerisinin yitirilmemesi için, acil olarak, bundan sonraki kuşaklara yönelik özgün yeni dil eğitimi politika ve uygulamaları öngörmek gerekmektedir.

TÜRKLERİN BELÇİKA EĞİTİM SİSTEMİNDE YERİ

Belçika eğitim sistemindeki Türk öğrencilerin sayısı 1970'lerin başından beri büyük bir artış göstermiş, neredeyse ikiye katlanmıştır. Bu artışın hızında belirgin bir yavaşlamanın hissedilmesine karşın, daha bir kaç yıl daha süreceğe benzetilmektedir.

Belçika'nın Fransızca konuşulan (Valonya ve Brüksel) kesiminde (3-24 yaş) 27 bin Türk genci yaşamaktadır. Bir o kadar genç de Flaman bölgesinde bulunmaktadır. Hâlen bunların 19 bin'i ülkenin Fransızca konuşulan güneyinde, 17 bin'i ise ülkenin Hollandaca konuşulan kuzeyinde bir okula devam etmektedir. Bu grubun % 40-50'lik bir bölümü kızlardan oluşmaktadır.

Okullaşma

Belçika'da Türk çocuklarının ancak bir bölümü anaokulu eğitiminin tamamını (üç yıl) izlemektedir. Kaldı ki bunların üçte birinin devamsız olduğu tespit edilmiştir. 1998 istatistiklerine göre, 2,5 ile 6 yaş arasında 6700 Türk çocuğunun okul öncesi eğitime katıldığı gözlenmiştir. Grubun % 49'unu kız çocukları oluşturmaktadır.

1991'de yapılan bir anket sonucu, Türk çocuklarının üçte ikisinin ilkokulda en az bir kere sınıfta kaldığı gözlenmiştir. Bunların % 25'i diploma alamazken, ortaokullara devam eden gençlerin % 60'ı meslek okullarına kayıtlıdır, % 40'ı en az bir defa sınıfta kalmıştır ve ancak yarısı ortaokul diploması alabilmektedir. Liseyi bitirenlerse üçte biri aşmamaktadır. Her elli gençten ancak biri yüksek öğrenime kayıt yaptırmakta, bunların da ancak yarısı eğitimlerini tamamlayabilmektedir.

Belçika'da özel (spécial) eğitim hizmetleri, fizik veya zihinsel özürlü çocukların devam ettiği öğretim kurumlarıdır. Bu okullar, ana, ilk ve orta düzeydedir. Bu okullara giden çocukların yaklaşık % 70'i, başarısızlıkla sonuçlanan ilkokul eğitimi sonucunda, özel eğitime 9-10 yaşına doğru gönderilir. İstatistikler yaklaşık 1500 Türk çocuğunun özel okullara devam ettiklerini tespit etmiştir. Bu oran, ilkokul öğrenimi gören toplam öğrencilerin % 4,7'sidir ve aynı öğrenimi gören Belçikalı çocukların oranının iki katıdır.

Belçika'da orta öğretim kurumlarında öğrencilerin % 20'sini yabancı öğrenciler oluşturmaktadır. Ancak, bu oran üniversiteye hazırlayan genel eğitim kurumlarında % 15'lere düşmektedir. Teknik meslek liselerinde okuyan yabancı asıllı öğrencilerin oranı ise % 30'ları aşmaktadır. Bilinen gerçek Belçikalı yerlilerin çocuklarının teknik okullara ve meslek eğitimine rağbet etmediğidir. Buna karşın, Belçika'daki Türk gençlerinin yaklaşık % 70'i teknik okullara ve meslek okullarına yönlendirilmektedir. Bu şekilde vasıfsız olarak meslek okullarından ayrılanlara çoğu iş kapıları kapanmaktadır.

İlköğrenim diplomasını alamamış Türk gençleri için aslında orta okulda bölüm seçimi şansları yoktur, zorunlu olarak meslekî eğitime yönlendirilirler. Kendilerine seçim hakkı tanınanların çoğunun bilinçli bir seçim yapmadığı ve "daha yakın", "daha kolay", "arkadaşı orada" olduğu için bugün iş pazarında fazla ihtiyaç duyulmayan dallara yöneldikleri gözlenmiştir.

Belçika'da sosyal hizmet ve eğitim alanında çalışan Türkler

Belçika'da çalışan Türk asıllı sosyal hizmet görevlileri hakkında bir araştırma, geçtiğimiz yıllarda Belçika Sosyal Alanda Çalışan Türkler Birliği (BAG) tarafından yürütülmüştür.

Özellikle ilgilenilmesi gereken bu meslek grubunun önemi Belçika'da yetişen gençlerin eğitimi ve sosyal uyumu açısından son derece büyüktür. Ayrıca, bu iş alanı Türk asıllılara devlet sektörünün ve yönetim kadrolarının kapılarını açmaktadır. Bu gruba yerel politika hayatına yeni atılan encümen üyesi Belçika Türklerini de mutlaka eklemek gerekir.

Türk sosyal hizmet görevlilerinin yüksek bir eğitim düzeyine sahip oldukları ve iyi dil bildikleri görülmektedir. Bununla beraber, çalışmanın en şaşırtıcı yanı, göçten kaynaklanan sosyal hizmet görevlilerinin hâlen karar yetkisinden uzak, sadece kenar alanlarda çalışmalarıdır.

Genelde sosyal alanda çalışan Türklerin Türkçe dil bilgileri yaptıkları işler için yeterli olmamaktadır. Bu kimseler, çoğu zaman deneyimsiz oldukları gibi, aralarında sabit iş bulmakta zorlananlar da vardır. Sayıları 650 ila 1000 arasında olan bu çalışanlar listesinde, öğretmen, eğitimci, hemşire, doktor, sosyal yardım görevlisi, tercüman, psikolog, dernek yöneticisi, spor antrenörü, sanatçı vb karışık meslek gruplarını bulmaktayız. Bu kişilerin Türk grupları ve Belçika kurumları arasında oynadığı "uzlaşma" rolü ve göçmen çocuklarına sunduğu sağlıklı uyum modeli, Belçika'daki Türklerin geleceği için son derece önemlidir.

Belçika'da Türk gençliği ve dilbilgisi

Brüksel Üniversitesinin gerçekleştirdiği bir anket, Belçika'da doğup büyümüş Türk gençlerinin % 80'inin Türk dilini rahatlıkla konuşup, okuyup yazabildiğini göstermektedir. Bu başarıda ailelerin payı büyüktür. Ancak aynı gençlerin yaşadıkları bölge dilini bilme dereceleri nispeten düşük olabilmektedir. Gençlerin % 66'sı bu alanda hiçbir zorluk çekmediklerini söylemektedirler. Fransızca veya Hollandaca dışında başka bir yabancı dil bilen Türk gençlerinin sayısı çok azdır.

Belçika'daki Türk gençlerinin hemen hepsi Türk yazılı basını ve televizyonlarını izlerken, ancak % 60'ı aralıklı olarak Belçika basını okumaktadır. Bu veriler, öğrencilere birden çok dili bir arada öğretmenin yollarını aramanın önemini gündeme getirmektedir. Anadile verilen önem, yabancı dilleri öğrenmenin temel anahtarı olduğu gibi, aynı zamanda kültürel uyuma atılan bir adımdır. Ancak, yaşanan ülkenin dilini veya dillerini iyi bilmek sosyal ve ekonomik uyumun anahtarıdır. Böylelikle iki dil, iki kültür arasında geliştirilen mantık bireysel entegrasyonu kolaylaştıracak bir güç, bir seçkinlik olacaktır.

Belçika'da Türk dili ve kültürü eğitimi

Belçika'da Türk dili eğitimi, Avrupa Konseyinin kararları doğrultusunda, azınlık dilleri eğitim programları bünyesinde hayata geçirilmektedir. Dersler, Türkiye'den gelen ve T.C.'nin görevlendirdiği öğretmenler tarafından verilmektedir. Bu öğretmenler, altı yıl kadar hizmet verdikten sonra Türkiye'ye geri dönmektedirler. Aralarında yabancı dil öğrenen ve Belçika eğitim sistemine uyum sağlayanların sayısı azdır. Verilen dersler, genellikle Türkiye'de izlenen öğretim programına sadıktır ve Avrupa'da yaşayan gençlerin yaşantılarına uygun olduğu söylenemez. Dersler akşam saatlerinde, kısıtlı bir çerçeve içerisinde verilmektedir. Belçika okullarının bu dersi bünyelerine ciddi bir şekilde entegre etme arzusunu gösterdikleri söylenemez. Bu yetersizlikleri gidermek için hâlen kimi çalışmalar yapılmaktadır. Bunlara Avrupa'da eğitim görmüş Türk asıllı eğitim ve dil uzmanlarını ortak etmek gerekmektedir. Diplomatik kanal aracılığıyla elde edilen bilgilere göre, bugün Belçika'da 8000'e yakın Türk öğrencisi Türk dili etkinliklerine katılmaktadır. 150 kadar Türk öğretmen bu alanda hizmet vermektedir. Çalışmalar, özellikle Türk çocuklarının yoğun olduğu

mahallelerde gerçekleştirilmektedir. Türkçe derslerinden faydalanan en büyük öğrenci kitlesi ilkokulda okumaktadır. Ayrıca ana ve orta okullarda da Türkçe dil dersleri verilmektedir.

Belçika'nın üç büyük üniversitesi (Liège, Gand, Brüksel), eğitim programlarına Türk dil etkinliklerini dahil etmiştir. Ancak bu ek programlar Türkçe öğretmeni yetiştirmek için yeterli değildir.

BELÇİKA'DA TÜRK İŞ GÜCÜ

2000 yılı itibariyle, Valon bölgesinde yaşayan aktif Türklerden yarıya yakını (2800 kişi) işsiz statüsündedir. Flaman yöresinde bu oran % 25'tir (3200 kişi). Toplam Belçika Türk nüfusunun % 26'sı başkent Brüksel'de toplanmıştır. İşsizlik oranı Brüksel Türkleri arasında % 35'tir. İşsiz Türklerinin sayısı Valon bölgesinde artarken, sağlıklı gelişen bir ekonomi, işsizlik oranlarının genel olarak Flaman bölgesinde sınırlı kalmasını sağlamıştır.

Serbest mesleklerle ilgili gözlemler

1991-2000 yılları arasında Belçika'da Türk serbest meslek sahiplerinin sayısı Valon bölgesinde 302'den 400'e, Brüksel'de 358'den 750'ye ve Flaman bölgesinde de 440'dan 900'e yükselmiştir.

O. Akhan ve A. Manço'nun gözlemleri Avrupa'da yaşayan Türk vatandaşlarının serbest meslek ve ticaret hayatına özel bir ilgi duyduklarını göstermektedir. Donuk iş pazarlarında, işsizlik ile boğuşan vasıfsız kimi göçmen grupları, geçimlerini bu alandan sağlamaktadır. Böylelikle kurulan işyerleri, anapara olarak daha çok aile tasarruflarını kullanmakta, işgücü olarak yine aile bireyelerine başvurumaktadırlar. Açılan işletmeler, göçmen Türk gruplarının yoğun olduğu mahallelerde, özellikle Türk müşteriyi hedeflemekte ve dolayısıyla daha çok, küçük tuhafiyeye, bakkal ve lokanta gibi yatırımlarda görülmektedir.

Belçika'da Türkler tarafından kurulan ticarî işletmelerin sayısı 1975-2000 yılları arasında iki katına çıkmıştır. Serbest meslekle geçinen Türklerin oranı toplam çalışan nüfusun % 7'sini oluşturmaktadır. Bağımsız olarak çalışanların % 16'sını kadınlar oluşturmaktadır.

Serbest mesleklerle geçinen Türklerin % 37'si Brüksel'de yaşamaktadır. Bu rakam o yörede çalışan Türklerin % 11'ini oluşturmaktadır. Serbest çalışanların büyük bir kısmı, Brüksel'de ve ülkenin kuzeyinde kümelenmeye devam ederken, Valonya'da düşüş kaydedilmiştir.

Bakkal, manav, fırın, lokanta ve kahve işletmeciliği gibi ticarethaneler, Belçikalılardan çok, göçmenleri çeken meslek dallarıdır. Bu dallar Türk serbest çalışanlarının % 75'ini oluşturmaktadır. Türklerin varlık gösterdiği diğer ticarî alanlar, inşaat ve (tamir, temizlik, tercümanlık vb) hizmet sektörleridir. Özellikle inşaat sektörü küçük işletmelere imkanlar sağlamakta ve birçok Türk ailesinin ev sahibi olmasına veya konutlarının onarımına imkan tanımaktadır.

İş pazarında Türk kadınların konumu

Belçika'da yaşayan Türk kadınları, 1990 ortalarından günümüze, çalışan (aktif) nüfusun üçte birini oluşturmuştur. Belçika'da çalışan Faslı göçmen kadınların aktif nüfusa oranı ise sadece % 20'dir. Bu değerlere karşılık, Belçikalı kadınların çalışma oranı % 48'dir.

Belçika'daki çalışan Türk kadınlarından (yaklaşık 10 bin kişi) % 75'e yakını vasıfsız işçi olarak çalışmaktadır. Bu grubun yarıya yakını gündelikçi-temizlikçi olarak çalışmaktadır. Bu oran, 1991'den beri fazla değişmemiştir. Türk kadınlarının % 34'ü yarım gün sistemi ile çalışmaktadır. 4500 Türk kadını Belçika işsizlik sigortasından yararlanmaktadır.

KÜLTÜREL, SİYASÎ VE DİNÎ ETKİNLİKLER

Belçika'da yaşayan insanların dinî inançları ile ilgili kesin istatistik bilgilere rastlamak zordur. Bu alanda bilinen en sağlıklı ve en yeni değerlendirmeler, Ural Manço'nun Belçika Müslümanları hakkında 2000 yılında Brüksel Saint-Louis Üniversitesinde yönettiği çalışmada bulunmaktadır. Bu eserde Belçika Müslümanlarının sayısı 350-370 bin olarak gösterilmektedir. Bu grubun üçte biri Türklerden oluşmaktadır.

Din özgürlüğünün büyük önem taşıdığı Belçika'da şu anda resmen tanınan dinlerden Katoliklik ve Protestanlık 1802 yılı, Anglikan 1870 ve Ortodoks 1985 ve Yahudilik 1808 yılında tanınmıştır. Bu dinlerin dinî ve eğitim işlerini kendilerini resmen temsil eden kurumları yürütmektedir. 19 Temmuz 1974 yılında tanınan İslâm dinini resmen temsil eden kurum Belçika Müslümanları Yürütme Kurulu'dur. Bu kurul, 13 Aralık 1998 tarihinde ülkede yaşayan ve kendisini seçmen listesine yazdıran Müslümanlar tarafından yapılan seçimle belirlenen 67 kişi içinden atanan 16 kişiden oluşmaktadır. Seçimle gelen 67 kişilik genel kurul üyelerinden 16 tanesi Türk'tür. Yürütme Kurulunun 16 kişilik üyesinden 4'ü Türk olup şu anda görevlerine devam etmektedir. Devletin bir dini resmen tanımış olması o dinle ilgili din dersinin ilk ve orta dereceli devlet okullarında okutulmasını sağlamaktadır. Adalet Bakanlığınca atanan 16 kişilik "Belçika Müslümanları Yürütme Kurulu" şimdilik daha çok İslâm din dersi ve öğretmenleri ile ilgilenmektedir. İleride camilere atanacak din görevlilerini belirleme, maaşlarını ödeme vb. tüm dinî görevlerden sorumlu ve yetkili olacaktır.

Bugün Belçika Müslümanlarının % 80 ila % 90'lık bölümü 1960-1970 yılları işçi göçünün uzantısıdır. Bu sınıf oldukça genç olduğu gibi, nüfusu giderek artmaya devam etmektedir. 1990 kayıtlarına göre Müslümanlar toplam ülke nüfusunun % 3'ünü oluşturmaktaydılar. Bugün bu oran toplam ülke nüfusunun % 4'üne yakın bir bölümünü oluşturmaktadır. İslâmiyet, uzun yıllardır Belçika'da mümin sayısı itibariyle, Katoliklikten sonra ikinci din durumundadır.

Cami ve dernek listeleri, Türk cemaatinin ibadet merkezleri ve davranışları hakkında bilgi vermektedir. Belçika Türk camilerinin sayısı, 1982-1992 dönemlerinde, 42'den 79'a yükselmiştir. Günümüzde Türk camilerinin sayısı 80'i aşmaktadır ve bu rakam son 6 yıldır değişmemiştir.

Cami listelerine göz gezdirildiğinde, bunların % 14'ünün Liège, % 24'ünün Hainaut, Namur ve Lüksemburg, % 11'inin Brüksel ve Brabant, % 25'inin Limburg bölgelerinde olduğu anlaşılmaktadır. Cami sayısı Brüksel, Gand (Gent) gibi, büyük merkezlerde göreceli olarak az olmakla birlikte, bu camilerin büyük bir kitleye seslendikleri bilinmektedir.

Belçika'da Türk camilerinin büyük bir bölümü Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı ile bağlantılıdır. Bu camilere hizmet, Büyükelçilik aracılığıyla ulaştırılmaktadır. Belçika Türk camilerinin yaklaşık dörtte biri Avrupa Milli Görüş Teşkilatı ile ilişkilidir. Türk camilerinin küçük bir azınlığı başka İslâmî hareketlerle ilişkilidir.

Brüksel Flaman Üniversitesinin 1995 yılında 1462 kişilik bir örneklem üzerinde yürüttüğü ankette, Belçika'daki yetişkin (19 yaş ve üstü) Türk erkeklerin % 16'sının her gün camiye, % 22'sinin de cuma namazına gittiği belirtilmektedir. Örneklem yarısına yakını, bazı özel gün ve bayramlarda camiye gittiklerini ifade etmişlerdir. Sorgulananlardan % 24'ü hiç bir camiyle ilişkili değildir. Örneklemde, çalışan ücretli nüfusun % 83'ü, öğrencilerin % 73'ü, işsizlerin % 69'u ve serbest meslek sahiplerinin % 64'ü, en az haftada bir kez camiye gittiklerini ifade etmişlerdir.

Aynı anketin sonuçlarına göre, Türk grubunun % 17'si Türk kültür derneklerine devamlı gitmektedir. Türk spor kulüplerine devam edenlerin oranı ise % 20'dir. Ayrıca Türklerden yalnızca % 2'sinin devamlı olarak siyasî içerikli toplantılara katıldıklarını öğrenmekteyiz. Brükselli siyaset bilimci araştırmacı Lambert'e göre, göçmen Faslılarda Belçika politik yaşantısına ilgi daha kabarıktır.

Nitekim bu son 2000 yılı belediye seçimlerinde bu grubun gösterdiği başarılar yansımıştır. Yurtdışında yaşayan Türklere çıkartılan seçim engelleri, şimdiye kadar bunların gerek Türkiye'de gerekse ikamet ettikleri yerlerde siyaset yaşamını sınırlandırmıştır.

Türklerin daha çok Türk basınına rağbet ettiklerini gözlemlemekteyiz. Göçmenlere yönelik gazeteler, Avrupa'nın her yerinde satışa sunulmaktadır. Bu gazeteler, Hürriyet, Türkiye, Milliyet, Milli Gazete, Akit, Cumhuriyet, Zaman ve Sabah gazeteleridir.

SAĞLIK ALANINDA GENEL VERİLER VE SORUNLAR

Sağlık alanında 1980'lerden önce yaşanan sıkıntılar, daha çok sağlık kurumlarıyla iletişimsizlikten ve dil bilmemekten kaynaklanmaktaydı. O tarihlerde yaşanan sorunlar özellikle madencilik neden olduğu meslek hastalıkları ve iş kazaları ile ilgilidir. Bunlara doğumla ve hamilelik sorunlarını, çocuk hastalıkları ve ölümlerini eklemek gerekir. Çocukların sağlık durumuna (rutubet, gaz zehirlenmeleri, sağlıksız ısınma sistemleri vb) kimi uygun olmayan yerleşim koşullarının etkisi büyüktür. 1978 verileri, iş kazaları, iş hastalıkları ve verem gibi sorunların Türkleri, Belçikalıları etkilediğinden altı kat daha fazla etkilediğini göstermektedir.

Bugün Belçika'da yaşayan 15-16 bin Türk aile reisinden % 9'u (1706 kişi), çalışma hastalıkları veya iş kazaları neticesinde sakat kalmıştır. Bu grupta her yıl malulen emekliye ayrılanların oranı % 3'tür. 1996 yılında 845 Türk hasta, malulen emekliye ayrılmıştır. Sosyal güvenlik servislerinin verdiği bilgilere göre, Belçika'da her yıl yaşanan ağır veya hafif iş kazalarının % 3'ü Türk emekçisine rastlamaktadır (ortalama yılda 1600 kişi). Ancak bu sorunlar, 1980'li yıllardan itibaren, maden ocaklarının kapanmasından dolayı ve Türk ailelerinin genel olarak daha konforlu konutlara çıkması nedeni ile büyük bir düşüş kaydetmişlerdir. Bunda Türklerde çalışan nüfusun işsizlik nedeni ile azalmasının da etkisi vardır.

Genel sağlık alanındaki iyileşmelere rağmen, son yıllarda göçmen ana-babadan doğan ve Belçika'da iki kültür arasında bocalayan genç neslin sosyal ve ekonomik uyum, güvenlik, uyuşturucu, davranış bozukluğu ve ruh sağlığı sorunları baş göstermiştir.

Göç, kültürel şok ve Türk grubunda ruh sağlığı

Psikolojik olarak göç, zorunlu ve sancılı bir yeniden sosyalleşme işlemi ile eşdeğerdedir. İnsanı yabancı grup, dil, kültür ve değerlerle karşı karşıya bırakır. Kimi zaman ırkçılığa ve sosyal dışlanmaya maruz bırakır.

Göç eden insanlar, ister istemez öz kültürlerinin hızlı değişimi ile karşı karşıyadır ve çocuklarının başka kültürlere dönük olduğunu çaresiz tespit etmek durumundadırlar. Bu olgulara alışanlar olduğu gibi, yaşanan şoklardan büyük acı duyanlar da bulunmaktadır. Durum, aile içi çatışmaya, dolayısıyla yetişkinlerde ve gençlerde davranış veya ruh sağlığı bozukluklarına neden olabilmektedir.

Göçmen Türklerin kültürel özelliklerine baktığımızda, kan bağı temeli üzerine kurulmuş millet ve yurtseverlik özellikleri, otoriter, hiyerarşik, ataerkil aile sistemi, genişlemiş aile yapıları vb geleneksel toplum özelliklerini görüyoruz. Ancak son yıllarda yaşanan hızlı toplumsal değişimlere paralel olarak, artık Türkiye bağlantılı görücü usulü evlenmelerde sadece kız alınıp verilmemekte, erkek aday da aranmaktadır.

Bu hızlı değişimler insanlara ve aile yapılarına etki etmekte ve aynı zamanda ekonomik ve sosyal sıkıntı çeken kesimlerde kimi önemli sürüşmeler doğabilmektedir. Bu etkileşimlerin, bireyin gelişimine, kişiliğine ve ruh sağlığına etkilerine gelince, son yıllarda yapılan çalışmalar, göçmen nüfusun neredeyse yarısının, hayatları boyunca, en az bir ruhsal rahatsızlık geçirdiğini ortaya

koymuştur.

Türk göçmenlerinin, ruh sağlığı kurumlarına yönlendirilmeleri, sık sık karşılaştıkları sosyal hizmet uzmanları, aile hekimleri, okul psikologları, öğretmenler vb aracılığı ile olmaktadır ve bu meslek gruplarının Türklerin sosyo-kültürel sorunları konusunda bilgilendirilme ihtiyacını acil bir biçimde ortaya çıkartmaktadır. Bu durumlarda, Avrupalı sosyal hizmet görevlisi veya öğretmen, göçmenlerin sosyal uyumu konusunda son derece müdahaleci bir tutum takınabilmektedir. Bu durum, kültürüne bağlı Türk grubunda kimi kasıtlara ve direnmelere neden olmaktadır. Yasalar çerçevesinde yapılan girişimler, ailenin erkekleri tarafından, aile içi güç ve otoritelerine yönelik saldırılar olarak yaşandığından, çatışmalar büyüyerek, bazen, özellikle kız ergen ve çocukların, aileden alınarak başka yerlere yerleştirilmelerine, aile içi, şiddete maruz kalmalarına neden olabilmektedir.

Daha önce yapılan araştırmalarda, göçmen gruplarda birinci kuşakta somatizasyonların ağırlıkta olduğu, ikinci kuşakta, kişilik ve davranış bozuklukları, alkol ve uyuşturucu bağımlılıklarının sıklıkla görüldüğü, çocuklarda ise öğrenme zorluğu hatta zeka geriliklerinin görüldüğü saptanmıştı. Klinik gözlemler, bu bulguları doğrulamakla birlikte, son yıllarda, görülen kimi gelişmeler aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Birinci kuşaktaki somatik şikayetler yine gözlenmekle birlikte, artık etiolojisini iş pazarındaki zorluklar veya sıra değil de, aile içi çatışmalar ve yerli kurumlarla olan çatışmalar oluşturmaktadır.

Özellikle genç kadınlarda, bir yandan, kendilerini gerçekleştirme istekleri, model arayışları, görücü usulü yaptıkları evliliklerinden doyumsuzlukları, hakaret ve dayak gibi şiddet davranışlarına karşı gelme arzuları, diğer yandan, aile ve sosyal baskıların artması sonucu, intihar girişimlerine kadar giden depresyonlara sıklıkla rastlanmaktadır. Bu bulgulara, genç kızlarda, evden kaçmalar, aileden kopmalar vb eklenmekte, tablo kişilik bozuklukları ve ilaç bağımlılıklarına doğru kaymaktadır.

Erkekler, bir yandan kendi öz arzuları, diğer yandan geleneksel aile reisi rolleriyle, aile içi otoriteyi uygulamada yaşadıkları zorluklar ve çekişmeler nedeni ile obsesif kaygı tabloları çizmektedirler, şiddete kolayca başvurmaktadır. Bunlarla birlikte alkol, fuhuş ve kumar bağımlılıkları da görülmektedir.

Göçmenlerde suç, şiddet ve sapma

Belçika'da 1998'de hüküm giyenler arasında yabancıların oranı % 32,7 dir. Bu oran her bin yabancından dördü demektir. Bunlar arasında Türkler de vardır.

Ural Manço'nun araştırmalarına göre (1992), Türk mahkumlar genelde 30 yaşın altında, vasıfsız, eğitimsiz, bekar erkeklerden oluşmaktadır. Özellikle, şiddete yönelik eylemler nedeni ile mahkum edilmişlerdir. Yalnızca % 5'i uyuşturucu suçlarına bulaşmış, % 1'i tecavüzle suçlanmıştır. Uyuşturucu ve hırsızlık dosyaları Faslılarda daha kabarık olarak gözükmektedir. Suçlar genellikle grup halinde işlenmektedir.

1991 yılında güvenlik kuvvetleri istatistiklerine göre, Charleroi, Brüksel gibi büyük şehir merkezlerinde her 100 Belçikalıdan 3'ü işledikleri suçlardan dolayı sorgulanmıştır. Kaydedilen genel suç oranları Faslılarda % 5, Türklerdeyse % 4'tür. 18-25 yaş grupları arasında ve özellikle erkeklerde suç oranları artmaktadır. Bu yaş grubundan erkeklerin suç oranları Belçikalılarda % 9, Faslılarda % 13 Türklerde ise % 10'dur. Bu sorunları büyük bir ölçüde, göçmen gençliği tehdit eden fakirlik, gelecek kaygısı, aile içi anlamsızlıklar, kültür şoku ve sosyal dışlanma doğurmuştur. Savunmasız, eğitimsiz gençler, tüketici toplumların girdabına takılmıştır.

SEÇİLMİŞ BELÇİKA TÜRKLERİ KAYNAKÇASI

(Aşağıda verilen kaynaklar oluşturulurken konuyla doğrudan ilgili olan yayınlar ile her yazardan bir tane yayın seçilmesine dikkat edilmiştir.)

ABADAN-UNAT N., KEMİKSİZ, N., **Türk Dış Göçü. 1960-1984. Yorumlu Bibliyografya**, AÜSBF, TAM, Ankara, Bonn, 1986.

AUTANT C., " La tradition aux service des transitions. Le mariage des jeunes femmes turques dans l'immigration ", **Migrants-Formation**, n° 101, 108-179,1995.

BAG (Réseau de travailleurs sociaux turcs de Belgique), **Carrières résidentielles des personnes d'origine turque en Belgique : résultats d'enquête**, Louvain, Namur : Instituut van Sociale et Economische Geografie, Katoliek Universiteit Leuven, 1998.

BASTENIER A., " Les bandes de jeunes d'origine étrangère, importance et signification de la délinquance en groupe ", BASTENIER A. ve DASSETTO F. (yön.), **Immigration et pluralismes nouveaux : une confrontation de sociétés**, De Boeck, Brüksel, 1990.

BAYAR A. ve ERTORUN L., " Un aperçu économique de l'immigration turque ", MORELLI A., **Histoire des étrangers et de l'immigration en Belgique de la préhistoire à nos jours**, **Evo Histoire**, Brüksel, 311-328, 1992.

BENSALAH N., **Familles turques et maghrébines aujourd'hui**. Maison-Neuve Larouse, Paris, 1994.

BIREN P., FELD S. ve MANÇO A., " L'intégration socio-économique des étrangers sur le marché du travail en Belgique. Une synthèse ", **Bulletin de la Fondation A. Renard**, Liège, n° 194, 17-28, 1991.

BLOMART, J., " L'intégration des enfants de travailleurs immigrés dans la société d'accueil ", **Psychologie de l'enfant**, No. 4, 126-147, 1983.

BORN M. ve ark., " Regards sur les immigrés ", **Objectifs immigrés**, n° 1, 5-30, 1988.

Cahiers d'Etudes sur la Méditerranée orientale et le Monde Turco-iranien, n° 13, özel sayı, " Immigration turque en Allemagne, en Belgique et en France ", 1992.

CANATAN K., **Avrupa'da Müslüman Azınlıklar**, İnsan yayınları, İstanbul, 1995.

DASSETTO F., **Facettes de l'Islam belge**, Louvain-la-Neuve : Academia-Bruylant, 1997.

DE TAPIA S. (yön.), " Turcs d'Europe et d'ailleurs ", **Annales de l'Autre Islam**, n° 3, özel sayı, 1995.

DELCOURT J., " Enjeux et stratégies en matière de migrations de travailleurs ", **Recherches Sociologiques**, cilt X, n° 2, Louvain-la-Neuve, 1979.

DEN EXTER J. ve KUTLU E. " Emirdag : over de effecten van migratie op een Turks district ", **Migrantenstudies**, n° 4, 23-33, 1993.

- DUMORTIER P., GÖÇMEN A., LAURENT K., MANÇO A. ve DE VUYST P., "Environmental exposure is predominant among Turkish migrants with fiber related diseases", **Hôpital Erasme**, Brüksel, 2000.
- ES SAFI L. ve MANÇO A., " Discours et pratiques de santé publique sur l'immigration musulmane en Belgique francophone : trente ans d'évolution ", **Revue française de Santé publique**, SFSP, Nancy, cilt 8, n° 3, 233-248, 1996.
- FELD S. ve MANÇO A., " Transmission entre générations d'immigrés et intégration ", PESTIAU P. (yön.), **Héritage et transmissions intergénérationnelles**, De Boeck, Brüksel, 145-182, 1994.
- GAILLY A., " Perception de la sexualité dans la culture turque ", **Brüksel, En Question**, Cédif, 23-32, 1992.
- GÖKALP A., " Conjointes et stratégies matrimoniales dans l'immigration ", **Cahiers d'étude de la Méditerranée et du monde turco-iranien**, n° 21, 147-159, 1996.
- HALL W., " Batı Avrupa'da Türk Göçmenleri ", BAINBRIDGE, **Dünyada Türkler**, Say Yay., İstanbul, 325, 1995.
- INFO-TÜRK, **Intégrisme islamique en Turquie et immigration**, Brüksel, 1987.
- KADIOĞLU A. " The impact of migration on gender roles : findings of field research in Turkey " **International Migration**, cilt XXII, n° 4, 533-560, 1994.
- KESTELOOT C., DE DECKER P. ve MANÇO A., " Turks and their housing conditions in Belgium : Brussels, Ghent and Visé ", VAN KEMPEN R. ve ÖZÜEKREN S. (yön.), **Housing careers of Turkish immigrants in Europe**, ERCOMER, Université d'Utrecht, 67-96, 1997.
- LAMBERT P.-Y., **La participation politique des allochtones en Belgique - Historique et situation bruxelloise**, SYBIDI papers, Louvain-la-Neuve, 1999.
- LESTHAEGHE R. and SURKYN J., " Religious dimensions of social change among Turkish and Moroccan women in Belgium ", **European Journal of Population**, n° 11, 1-29, 1995.
- LITHMAN et GERHOLM (yön.), **The new islamic presence in Western Europe**, Mansell, Londres - New York, 174-195.
- LOUTZ N. ve MANÇO A., " Opvattingen over en gedrag tegenover de gezondheid : een vergelijking van Belgische en Turkse ouderen ", **Cultuur en Migratie**, n° 2, Brüksel, 23-34, 1993.
- MALEWSKA-PEYRE H. (yön.), **Crise d'identité et problèmes de déviance chez les jeunes immigrés. Recherche pluridisciplinaire**, Vaucresson : La Documentation française-CFRES, 1982.
- MANÇO A. ve AKHAN O., " La formation d'une bourgeoisie commerçante turque en Belgique ", **Revue Européenne des Migrations Internationales**, Université de Poitiers, URA/CNRS 1145, 1995, cilt 10, n° 2, 149-162.
- MANÇO A. ve CRUTZEN D., " De moedertaal en de taal waarin onderwezen wordt : een sociolinguïstisch probleem, bestudeerd aan de hand van de situatie van de Turken en de Marokkanen in België ", LEMAN J. (yön.), **Moedertaalonderwijs bij allochtonen**, ACCO, Leuven, 31-46, 1999.
- MANÇO A. ve MANÇO U. (yön.), **Turcs de Belgique. identités et trajectoires d'une minorité**,

Brüksel, Info-Türk et CESRIM, 288, 1992

MANÇO A. ve MANÇO U., " De inschakeling van jongeren van de tweede generatie in de opleidingsstructuren en op de arbeidsmarkt " **Bareel Brüksel**, n° 49, 25-27, 1993.

MANÇO A. ve PAMUKÇU T., " Etudes supérieures et jeunesse issue de l'immigration. Cas des Turcs en Belgique ", **Bulletin de Psychologie scolaire et d'Orientation**, Brüksel, n° 3, 115-152, 1993.

MANÇO A., " Pratiques religieuses : quelques chiffres ", **Agenda Interculturel**, CBAI, Brüksel, n° 140-141, 22-26, 1997.

MANÇO A., KESTELYN C. ve MANÇO U., " Jeunes d'origine étrangère en Belgique francophone. Disparités patentées et regards nouveaux : une synthèse sociodémographique ", **Infomig, Point d'appui migrations**, UCL-KUL, Louvain, n° 3, 22-24, 1992.

MANÇO U., **Voies et voix musulmanes de Belgique**, Editions des Facultés Universitaires Saint-Louis de Bruxelles, 2000.

MANIGAND A., " Diversité des trajectoires scolaires d'enfants de migrants. Le cas des enfants turcs ", **Migrants-formations**, n° 101, 130-152, 1995.

MARQUES-BALSA C., " Situation scolaire des enfants des travailleurs étrangers ", *Recherches sociologiques*, n° 2, 271-295, 1979.

MASSEY D. S. ve ark., " Theories of International Migration : Review and Appraisal ", **Population and Development Review**, cilt 19, n° 3, 431-466, 1993.

Migrations Société, Dossier Immigrés de Turquie, cilt 4, n° 20, 1992.

MONFORT F., *La consultation prénatale de Cheratte : consultantés turques*, IEPPL, Liège, 1986.

MORELLI A. (yön.), *L'histoire de l'immigration en Belgique, de la préhistoire à nos jours*, Anvers, Brüksel, EPO, 1992.

MOUVET B. ve MANÇO A., " Alpha-Cheratte : construire une interculture " **Recherche en Education. Théorie et pratique**, Brüksel, n° 8, 31-41, 1992.

N. BENSALAH, **Familles turques et maghrébines aujourd'hui**. Maison-Neuve Larousse, Paris, 1994.

NAYER A., *La discrimination dans l'accès à l'emploi et l'intégration professionnelle en région bruxelloise*, Brüksel : CERP, Université Libre de Bruxelles, 1991.

NONNEMAN et ark., *Muslim Communities in the New Europe*, Ithaca : Reading, 1992.

OUALI, N. ve REA, A. " La scolarité des élèves d'origine étrangère : différenciation scolaire et discrimination ethnique ", **Critique Régionale**, No 21-22, 7-56, 1994.

ÖZGÜDEN D., **Portrait de l'immigration de Turquie**, Info-Türk, Brüksel, 1984.

PETEK-SALOM G., " Jeunes de l'immigration turque : stigmates de l'identité ", **Migrations-société**, cilt 4, n° 20, mars-avril, 47-53, 1992.

PHALET K. ve CLAEYS W., " A comparative study of Turkish and Belgian ", **Journal of Cross-Cultural Psychology**, cilt 24, n° 3, 319-343, 1993.

PHALET K. ve HAGENDOORN L., " Personal adjustment to acculturative transition. The Turkish experience ", **Int. Jour. of Psychology**, XXXI, n° 2, 1996.

POULAIN M., " Migrations en Belgique. Données démographiques ", **Courrier Hebdomadaire du CRISP**, n° 1438-1439, 1994.

POULET I., " La délinquance enregistrée des jeunes immigrés dans l'agglomération de Charleroi ", BASTENIER A. ve DASSETTO F. (yön.), **Immigration et pluralismes nouveaux : une confrontation de sociétés**, De Boeck, Brüksel, 1990.

RENIERS G. On the selectivity and internal dynamics of labour migration processes : a cross-cultural analysis of Turkish and Moroccan migration to Belgium, International Conference of European Association for Population Studies, juin, Cracovie, 1997.

SCHROOL J., The analysis of factors generating international migration. A multi-country approach to study the determinants of migration, Technical symposium on international migration and development, 29 juin - 3 juillet, La Haye, 1998.

SERTEL Y., Nord-sud : crise et immigration (le cas turc), Paris : Publisud, 1987.

ŞEN F., Migration Networks and Family-Forming Migration. The third wave of immigration from Turkey. Rapport. Zentrum für Türkeistudien, Essen, 1999.

TÜRKÖZ M., **Moutons sans berger**, EVO, Brüksel, 1992.

VAN DER ERF R. ve HEERING L. (yön.), Causes of international migration. Proceedings of a workshop Luxembourg, 14-16 december 1994, EUROSTAT, Lüksemburg, 1995.

VANHOREN I., " Ethnisch ondernemerschap in het Brussels hoofstedelijk gewest ", **Nieuwsbrief steunpunt migranten**, n° 2, septembre, 22-24, 1993.

WIJEWICKREMA N. ve ark., Nuptialiteit en reproductie bij de moslim-minderheden in België, Working paper, n° 1990-1, CS/VUB, Brüksel, 1990.

EKLER

Tablo-1: Belçika'da Türkler ve Türk kökenliler

Yıllar	Belçika'da yaşayan Türklerin sayısı	Çifte vatandaşlık sahibi Türklerin sayısı	Belçika'da yaşayan Türklerin ve Türk kökenlilerin sayısı	Çifte vatandaşlık sahibi Türklerin oranı (%)	Belçika'daki Türkler ve Türk kökenlilerin toplam nüfusa	Türk anadan doğan çocuk sayısı	Her 100 Türkedüşen doğum sayısı
--------	-------------------------------------	---	--	--	---	--------------------------------	---------------------------------

					oranı (%)		
1900	414		414	0,00	0,006		
1910	759		759	0,00	0,010		
1920	428		428	0,00	0,006		
1930	1350		1350	0,00	0,017		
1946	590		590	0,00	0,007		
1961	320	439	759	(57,84)	0,008		
1971	20312	430	20742	(2,07)			
1975	50000						
1978	59371						
1980						2652	
1981	65587	856	66443	1,29	0,675	2563	3,9
1982						2452	
1983	66400					2157	3,2
1984						2209	
1985	74200	(2505)	76705	3,27	0,778	2221	3
1986	76331	2639	78970	3,34	0,801	2180	2,86
1987	78308	2789	81097	3,44	0,822	2288	2,86
1988	80622	2906	83528	3,48	0,846	2378	2,95
1989	81775	3010	84785	3,55	0,854	2264	2,8
1990	84935	3721	88656	4,20	0,891	2442	2,9
1991	88365	4600	92965	4,95	0,931	2711	3,1
1992	88269	8486	96755	8,77	0,965	2719	3,1
1993	88302	11791	100093	11,78	0,994	2677	3
1994	85981	18064	104045	17,36	1,030	2631	3,1
1995	83752	24636	108388	22,73	1,070	2675	3,22
1996	81744	31245	112989	27,65	1,114	2707	2,86
1997	78532	38129	116661	32,68	1,147	2789	2,87
1998	73818	44306	118124	37,51	1,159	2800	3,79
1999	70701	50306	121007	41,57	1,185		
2000	70000	56806	126806	44,80	1,240	2750	3,93

Tablo-2: Türklerin Belçika'da bölgelere göre dağılımı

Yıllar	Brüksel bölgesi	Valon bölgesi	Flaman bölgesi	Brüksel bölgesi Türklerinin Belçika Türklerinin toplamına oranı (%)	Valon bölgesi Türklerinin Belçika Türklerinin toplamına oranı (%)	Flaman bölgesi Türklerinin Belçika Türklerinin toplamına oranı (%)
1970	4509					
1971	4300	7100	8912	21,2	34,9	43,9
1978	14800	21371	23200	24,9	36	39,1
1981	15800	17076	32711	24,1	26	49,9

1989	20526	20770	40479	25,1	25,4	49,5
1991	21947	22206	44212	24,8	25,1	50,1
1995	21000	20938	41814	25,1	25	49,9
1996	21130	19802	40812	25,8	24,1	49,9
1997	20000	18386	40146	25,5	23,4	51,1
1998	19615	17334	36869	26,6	23,5	49,9
1999	18678	16534	35489	26,4	23,4	50,2
2000	18500	16000	35500	26,4	22,9	50,7

Tablo-3: Belçika'da Türklerin yerleşim durumları

Yıllar	Belçika'daki Türk ailelerinde ev sahipliği oranı (%)	Brüksel'de Türk ailelerinde ev sahipliği oranı (%)	Birey başına düşen konut yüzölçümü (m2 olarak)	60 yaşın üzerinde olan konutların oranı (%)	Düşük konfor dereceli konutların oranı (%)	Evlerinde önemli derecede onarım yapmış Türk aileleri (%)
1970	2		12,58		92,19	
1981	15	12		49,6	91,9	
1991	37	36	17,2	34,67	71	12
1995	48	41				
1998	63	56			47	57
2000	70	60			40	

Tablo-4: Belçika'ya göç

Yıllar	Türkiye'den gelenlerin toplamı	İşçi göçü	Sığınmacı göçü	Aile birleşmesi	Öğrenci göçü	Memur göçü	Türkiye'den gelen damat ve gelinler
1970					63		
1975					83		
1980					91		
1981	879						
1982	1000						
1983	1265	111					
1984	1806	89					
1985	1620	191			66		
1986	1727	188					627
1987	1916	212					
1988	1409						
1989	1818	226	822	155	51	19	545
1990	2446						
1991	2900	408	1069	720	55	19	629
1992	2717	526	854	522	55	18	742
1993	2514	440	868	656	55	17	478
1994	3573	610	601	568	54	20	1720
1995	2520	325	561	543	54	17	1020

1996	2491	211	713	473	47	17	1030
1997	2436	139	436	423	39	10	1389
1998	2447	278	403	353	36	16	1361
1999			434	293			
2000	2085	150	350	250	20	15	1300

Tablo-5: Belçika'da Türk iş gücü

Yıllar	Toplam aktif Türk nüfus	Genel nüfusta aktif oranı (%)	Ücretli ler	Serbest çalışan lar	İşsiz ler	Ücretlilerin aktif nüfusa oranı (%)	Serbest çalışanların aktif nüfusa oranı (%)	İşsizlerin aktif nüfusa oranı (%)
1975	15397	30,79	13500	850	1047	87,68	5,52	6,8
1978	16937	28,53	13420	870	2647	79,23	5,14	15,63
1980	16597		12574	880	3143	75,76	5,3	18,94
1981	17278	26,34	11809	890	4579	68,35	5,15	26,5
1985	19272	25,97	11500	925	6847	59,67	4,8	35,53
1986	18968	24,85	11000	930	7038	58	4,9	37,1
1987	18900	24,14	10500	935	7465	55,55	4,95	39,5
1988	18211	22,59	9522	950	7739	52,28	5,22	42,5
1989	20243	24,75	11442	1000	7801	56,52	4,94	38,54
1990	21280	25,05	13039	1050	7191	61,28	4,93	33,79
1991	22582	25,56	13295	1100	8187	58,88	4,87	36,25
1992	25583	28,98	14724	1139	9570	58,14	4,45	37,41
1993	26574	30,09	13993	1342	11241	52,65	5,05	42,3
1994	29293	34,07	16212	1529	11702	54,83	5,22	39,95
1995	30221	36,08	16645	1664	11912	55,07	5,51	39,42
1996	30572	37,4	16442	1798	12332	53,78	5,88	40,34
1997	30198	38,45	15938	1870	12390	52,78	6,19	41,03
1998	29596	40,09	16208	1894	11994	53,07	6,4	40,53
1999	29595	41,86	16300	1881	11414	55,07	6,36	38,57
2000	29900	42,71	17000	1900	11000	56,86	6,35	36,79

Tablo-6: Belçika Türkleri arasında evlenme ve boşanmalar

Yıllar	Evliliklerin sayısı	Türk olmayanlarla evlenme	Göçmen Türkler arası evlenme	Türk erkeklerin Türk olmayan kadınlarla evlenmesi	Türk olmayanlarla evlenmelerin tüm evliliklere oranı (%)	Boşanma sayısı
1985		3				
1986	690	50	13	41	7,25	
1987		59		50		
1988		73				
1989		118				
1990		215		193		
1991	875	171	75	143	19,54	627
1992	963	131	90	121	13,6	

1993	743	160	105	135	21,53	
1994	2001	166	115	136	8,3	
1995	1318	168	130	140	12,75	
1996	1361	186	145	127	13,67	
1997	1727	173	165	115	10,02	
1998	1769	213	184	137	12,04	614
1999						1057
2000	1730	210	220	120	12,14	

DİPNOTLAR

Göçlerle ilgili geniş bilgi için bak: Altay ve Ural Manço, **Turcs de Belgique. Trajectoire et Identités d'une Minorité Issue de l'Immigration**, Info-Türk, Brüksel, 1992.

1975 yılından bu yana Belçika'ya göç etmiş kişilerin % 41'i bir akraba evliliği neticesinde gelmiştir. Tüm evliliklerin % 20'si amca, dayı teyze, hala çocukları arasında gerçekleşmiştir. Göçmen Türk toplumunda yoğun olarak yaşanan akraba evliliklerine en çok Afyon'dan gelenlerde rastlanmaktadır. Bununla birlikte, akraba evliliklerinin git gide gündem dışında kaldığı gözlemlenmektedir.

Sosyal uyum konusunda gerçekçi bir değerlendirme için Türklerle göçmen Faslıları karşılaştırmakta yarar vardır. Göçmen Fas toplumunun uyum süreci Türklere oranla daha çok esneklik belirtileri vermektedir. Göçmen Fas nüfusunun büyük bir kısmı Belçika'da, başkent Brüksel'de toplanmıştır. Türklere daha çok endüstri bölgelerini çevreleyen küçük yerleşim birimlerinde yaşamaktadırlar. Göçmen Türkleri, Kuzey Afrika Arap toplumlarından ayırt eden kültürel nitelikler, özellikle dil alanında belirgindir. Sömürge geçmişi olan Kuzey Afrika ülkeleri (Fas, Cezayir ve Tunus) Fransızca konuşan uluslara yakınlıkları ile tanınırlar. Buna karşılık, Latin alfabesi ile yazılan anadillerini göçmen Türk çocukları görece kolayca öğrenebilmekte ve o dilde basını izleyebilmektedirler. Faslılar, Arapça dışında Berber lehçesini konuşmakta ve ailelerde çözümü zor üç, hatta dört dillilik durumu yaşanmaktadır. E. Todd (**Le destin des Immigrés L'Assimilation et la Marginalisation Dans les Grandes Démocraties Occidentales**, Ed. Odile Jacob, Paris, 1994.), gibi kimi Fransız tarihçilerin yorumlarına göre, Faslıların Avrupa ile ilişkilerinde ise, Türk örneğinin aksine, Fransız asimilasyonunun (sindirme) politikalarının izleri belirgindir. Göç edilen ülke kurumlarına olan güven ve katılım, gelişen çok kültürlü ilişkiler (multiculturalité), Faslılarda, Türklere görülene oranla çok daha yüksektir. Özellikle karma evliliklerin çoğalması, okullardaki başarıları, göçmen Faslıların Avrupa'da uyum süreçlerini hızlandırmıştır. Ne var ki, buldukları (Fransa, Belçika, İspanya vb) Avrupa ülkelerindeki Arap toplulukları, sık sık ırkçı saldırıların hedefi olmaktadır. Bu tip dışlanmalar nedeni ile kimi Faslı gençler Avrupa ülkelerinde uyum çabalarının karşılığını alamazken, birinci kuşaktan ikinci kuşağa geçişte öz kültürel ve dinî değerlerin çözülmeye yüz tuttuğu izlenmiştir. Örneğin Fransa'da nüfusbilimci Tribalat (Michèle Tribalat, **De l'Immigration à l'Assimilation**, Ed. du Seuil Paris, 1996) tarafından 1995'te gerçekleştirilen bir ankette, sorgulanan Türklere % 70'i dinî vecibelerini yerine getirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu oran Faslılar da % 64, Cezayirlielerde ise % 52'dir. Konuyla ilgili benzer veriler Belçika için de mevcuttur.

Altay Manço, **Valeurs et Projets des Jeunes Issus de l'Immigration. Le Cas des Turcs en Belgique**, L'Harmattan, Paris, 1998.

Belçika yasaları 18 yaşına kadar zorunlu öğrenim öngörmektedirler. İlk ve orta öğretim ücretsizdir ve devlet okullarının yanı sıra özel (libre) öğretim okullarında da verilebilmektedir. Özel sektör okullarının hemen hepsi Katolik okullardır. Katolik okulları ülkedeki öğretim kurumlarının yarısından fazlasını elinde tutmaktadır. Eğitim, genel, teknik ve meslek eğitimi olmak üzere üç ana daldan oluşur. Genel olarak bunlardan ilki üniversiteye, ikincisi meslek yüksek okullarına, üçüncüsü ise

doğrudan iş pazarına açılırlar. Arzu eden meslek okulu öğrencileri eğitimlerini bir yedinci teknik sınıf okuyarak tamamlayıp, yüksek okullara gidebilirler. Her sektörde sayısız bölümler bulunmaktadır ve hemen her meslek, okulda öğretilmektedir.

Türk gençlerinin eğitimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bak: Altay Manço, **Sociographie de la Population Turque et d'Origine Turque de Belgique**, Ed. Européennes CRE, Brüksel, 2000.

Şu anda Belçika'da 30 kadar Türk asıllı encümen üyesi görev yapmaktadır.

Altay Manço ve Oya Akhan, “ Emergence d'une Bourgeoisie Commerçante Issue de l'Immigration Turque en Belgique”, **Revue Européenne des Migrations Internationales**, Université de Poitiers, URA/CNRS, 1995, cilt 10, n° 2, 149-162.

Türklerin ekonomik durumları ve çalışma alanlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bak: Altay Manço, **Sociographie de la Population Turque et d'Origine Turque de Belgique**, Ed. Européennes CRE, Brüksel, 2000.

Ural Manço, **Voies et Voix Musulmanes de Belgique**, Ed. des Facultés Universitaires Saint Louis de Bruxelles, 2000.

1997 tarihli bir resmî yayında Müslümanların 350 bin (% 3,5) civarında olduğu belirtilmiştir. Monique Renaert, "L'Islam Institutionnel et les Normes Lies a' l'Expression Du Cult", **Guide de la Personne Etrangere Suppl. 7, Chapitre 10 Religion**, Bruxelles, 1997, s.14.

Yürütme Kurulu diye tercüme edilen kurulun adı Fransızca “Exécutif des Musulmans de Belgique” dir.

Belçika'da din işlerine Adalet Bakanlığı bakmaktadır.

Belçika'da İslam dinin durumu ve Müslümanların diğer çalışmaları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bak: Mehmet Zeki Aydın, "Belçika'da İlk ve Orta Öğretimde Din ve Ahlâk Öğretimi", **C. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, sayı:3, Sivas, 1999, s.101-147; MANÇO A., " Pratiques religieuses : quelques chiffres ", **Agenda Interculturel**, CBAI, Brüksel, n° 140-141, 22-26, 1997; MANÇO U., Voies et voix musulmanes de Belgique, Editions des Facultés Universitaires Saint-Louis de Bruxelles, 2000; Altay et Ural Manço, “Les Turcs de Belgique: Le Repli Communautaire Comme Dynamique d'Intégration?”, **Les Annales de Autre Islam no:3 Turc d'Europe... et d'Ailleurs**, İNALCO-ERISM, Paris, 1995, s.111-123. Mustafa Tavukçuoğlu, “Belçika'da İslam Din Eğitimi Genel Bir Bakış”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, sayı:3, İst., 1996, s.207-224 ve Belçika'da Eğitim ve Din”, **Diyanet İlmî Dergi**, c.33, sayı:1, 1997, Ank., s.83-106; Mustafa Tavukçuoğlu, **Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi**, Konya, 2000.

Belçika Müslümanları Yürütme Kurulu Bülteninde (**Executif des Musulmans de Belgique Bultin d'Information** No:1), ülkede 2000 yılında toplam 302 caminin bulunduğu yazılmıştır.

Mustafa Tavukçuoğlu tarafından yazılan **Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi** adlı eserde belirtilen Türklerin kurduğu derneklerden oluşan başlıca federasyonlar şunlardır: 1. Belçika Türk İşçi Dernekleri Federasyonu 2. Belçika Türk İşçileri İslâm Kültür Dernekleri Federasyonu 3. Belçika Türk İslâm Diyanet Vakfı 4. Belçika Milli Görüş Teşkilatı 5. Belçika Türk Spor Dernekleri Federasyonu 6. Belçika Türk Kültür Dernekleri Federasyonu 7. Belçika Türk İslâm Kültür Dernekleri Federasyonu.

Altay Manço, **Sociographie de la Population Turque et d'Origine Turque de Belgique**, Ed. Européennes CRE, Brüksel, 2000.

Türklerin sağlıklarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bak: Altay Manço, **Sociographie de la Population Turque et d'Origine Turque de Belgique**, Ed. Européennes, CRE, Brüksel, 2000.

Somatizasyon: Ruhsal bozuklukların yara, sızlama vs olarak vücuda yansıması.

Obsesif: Aşırı düzeyde saplantı.

A. Manço ve U. Manço (yön.), **Turcs de Belgique. Identités et Trajectoires d'une Minorité**, Info-Türk et CESRIM, Brüksel, 1992, 288.